

השייכות בין נר שבת לסעודה

הרב יוסף שייך

לזכר נשמת אשה דגולה
 אשת חיל עטרת בעלה
 מי יתנה תוקף פועלה
 נטלה כל חמורות והלכה לה.
 יצור השם את נשמתה
 וינחם את בני לוייתה
 כי יזכרה אף במותה
 ויוצאי חלציה יהיו כמותה.

א.

במתני' (שבת כד ב') איתא, תנן ר' ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת, ע"כ. ובגמ' (כה ב') אמרו מאי טעמא אמר רבא מתוך שריחו רע שמא יניחנו ויצא, ופריך עליה אביי ויצא [כלומר: מה בכך שיצא מחמת הריח הרע, איזה איסור הוא עבר בזה], ומשני רבא שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה. ופרש"י וז"ל, חובה כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא בפרק בתרא דיומא, עכ"ל. והיינו לדעת רבא יש חובה להדליק נר, ולמעלה מכך ישנה חובה על הסעודה של שבת שתהא במקום הנר, ולכן אין מדליקין בעטרן שריחו רע, שמא יברח מחמת הריח ויאכל במקום חשכה ובכך יבטל דין הדלקת הנר. ובהמשך הסוגיא דרשינן "ותזנה משלום נפשי" זו הדלקת נר בשבת. ושם פרש"י (ד"ה הדלקת) וז"ל, שלא היה לו ממה להדליק, ובמקום שאין נר אין שלום שהולך ונכשל והולך באפילה, עכ"ל. והיינו דהעדר נר הוא העדר שלום.

ועיקרון זה שהדלקת נר בשבת היא בשביל 'שלום' מבואר להדיא בגמ' לעיל (כג ב'), שם אמר רבא נר ביתו ונר חנוכה - נר ביתו עדיף מפני שלום ביתו. ופירש"י דהיינו הך קרא דותזנח משלום נפשי, והוסיף לפרש דהוא משום דבני ביתו מצטערין לישב בחושך. ונראה מזה שרבא שם הוא לשיטתו בסוגיא דלקמן.

והנה למדנו מזה שרבא הוא שחידש חיוב הדלקת נר, ולרש"י הטעם הוא משום שלום בית שלא ישבו בחושך, אבל זהו חידושא דרבא עצמו, וכלשונו 'שאני אומר'. ועל פניו נראה שאב"י שהקשה מאי טעמא אין מדליקין בעטרן ולא איכפת ליה שיברח מחמת הריח לא ס"ל כלל הך דינא דחובה בהדלקת נר.

ב.

אבל התוס' (כה ב' ד"ה הדלקת) כתבו לדייק את החידוש שבדברי רבא, שא"א לומר שלדעתו אין חובה כלל להדליק נר בשבת, שהרי במתני' סוף פירקין תנן על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בהדלקת הנר ולא יתכן שבזה פליג אב"י.

ולכן כתבו להגדיר את חידושו של רבא כך: הדלקת נר בשבת חובה, פירוש: במקום סעודה. דחובה היא שיסעוד במקום הנר משום עונג, היינו שרבא בא לחדש שיש קשר בין הנר לסעודה.

והנה חידוש זה של רבא כמו שהוא מבואר בתוס' שיש שייכות בין הנר לסעודה בשבת, ומכיון שזה עצמו קשר מחודש שלא נזכר בגמ' רק בתוספות, נשתדל לראות בכמה שלבים האם אכן יש זיקה בין העניינים, ועד היכן.

אפשרות אחת היא דלכו"ע צריך להדליק נר בעלמא לכבוד שבת, אבל אין שום הלכה היכן יניחנו ואיזה תשמיש ישתמש לאורו, ואתא רבא לאשמועינן דבעי להדליק נר שיועיל לו דווקא לתשמיש האכילה. ולפי זה צריך לפרש שהריח של העטרן מפריע דווקא לאכילה ולא לשאר תשמישים, ולכן לאב"י אין חשש שבשעת אכילה ייצא, כי ס"ס הועיל לו הנר לשאר תשמישיו

וקיים בכך חובת הדלקה, ורבה ביאר שחייבים להדליק נר שמועיל לאכילה דווקא, ולזה אין העטרן מועיל משום ריחו.

הקושי בפירוש הזה הוא שבגמ' לא נזכר אפי' ברמז שום ענין אכילה או סעודה, לא בקושיא וגם לא בתירוצו של רבא שאמר שההדלקה היא חובה, ובאותה מידה יכלו התוס' לומר שחובת הנר היא בשעת התפילה או בשעת הדרשה או בכל זמן אחר, וסעודת שבת מאי עבידתה.

האפשרות השניה היא שהיה פשוט לגמ' שיש קשר בין מצוות הנר לבין הסעודה. אלא שסברו שמצות הדלקה היא להדליק עבור הסעודה אבל אי"צ שיהיה באמת ראוי לאכול שם, וכמ"ד בנר חנוכה כבתה אין זקוק לה. ואתא רבא וחדש שמדיני הנר להיות ג"כ נר הראוי לאכול לאורו, ולפירוש זה ניחא מה שלא ראה רבא צורך לבאר שמדבר על נר בשעת סעודה כי זה היה פשוט, והוא רק הוסיף את החלק של החובה שיהיה נר ראוי.

וכדרך זו נראית לשון התוס' הרא"ש בסוגיין שהוסיף על דברי הגמ', וז"ל, פירוש צורך הדלקת הנר. כלומר מה שמדליקין בשבילו הנרות - דהיינו הסעודה חובה היא שיסעוד במקום הנר בשביל עונג שבת, דאם תמצא לומר הדלקה ממש וכי אביי סבירא ליה שהיא רשות והא תנן על שלש עבירות נשים מתות על שאינן זהירות בהדלקת הנר, עכ"ל. דהיינו שמשנה פשט המילים בגמ', דאין הנידון כלל בחובת ההדלקה אלא בחובת הדבר המצריך את ההדלקה דאיכא חובה לקיימו במקום הנר*.

א. וכ"כ החזיק בפירוש זה, עד שהסיק שהוא דוחק בלשון הגמ', דהרי הגמ' קאמרה דההדלקה היא חובה ולא צורכה. ולכן פליג לגמרי על פירוש התוס', וס"ל דבאמת אביי לית ליה כלל חיוב הדלקת נר, והוא חידושא דרבא בלבד. ואביי סבר דנשים מתות בשעת לידתן רק משום שהן מאחרות להדליק הנר ובאות ידי חיוב שבת, אבל לא משום שמבטלות ההדלקה.

אך קשה מבריייתא דפסחים (נג ב') רבי שמעון בן אלעזר אומר יום הכפורים שחל להיות בשבת אף במקום שאמרו שלא להדליק מדליקין מפני כבוד השבת. ומבואר שהוא חיוב. ואף חכמים החולקים שם ואוסרים להדליק הוא דווקא ביוה"כ שלא

גם עפ"י ביאור זה עדיין אין מקום להמציא חיוב חדש של 'נר בסעודה', שהרי שפיר שייך לדון חיוב זה על כל דבר אחר שעושה בשבת, שחובתו היא לעשותו במקום נר למען לא תזנח משלום נפשו ולא יתמעט כבוד שבת, וכל מעשי שבת י"ל שצריכים להיות מוארים וניאורים. ובאמת אפש"ל שמה שנקטו הראשונים כאן סעודה לאו דווקא הוא אלא דוגמא בעלמא, וה"ה שאר תשמישים שהוא עושה דמחויב לעשותם באור משום הך דינא דהדלקת נר חובה.

ג.

במאמר המוסגר נדון האם חובת הנר היא משום "כבוד" שבת או משום "עונג" שבת. וכבר נודעו הדברים ברמב"ם בזה, שהרי הרמב"ם בפרק ל' הבחין שיש דינים השייכים לחובת כבוד השבת כמו רחיצת ידיו ורגליו וכסות נקיה, ויש משום עונג שבת כמו אכילה ושתיה וגם תשמיש המיטה. ובכלל הדברים השייכים לכבוד השבת כתב (הלכה ה) וז"ל, ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן, עכ"ל. ומשמע דחובת נר היא משום הכבוד [וכלשון רש"י המועתק למעלה, ולא כלשון התוס' שכתבו "משום עונג"], ומהלכה ז' ואילך התחיל לפרט איזה הוא עונג ושם לא הזכיר כלל ענין הנר.

לעומת זאת בפרק ה' (הלכה א) מקום עיקר הלכה זו של הדלקת הנר שם שייך אותו למצוות העונג, וז"ל שם, ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת, אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת, עכ"ל. וזו סתירה גלויה ועמדו בה כל רבותינו.

ישמש מיטתו [וגם ביה"כ שחל בשבת הרי אין בו אכילה ואין חיוב משום הסעודה ויבואר עוד בזה], אבל בשבת דעלמא לכאו' מודו. וי"ל דלא איכפת לן דתיהוי ברייתא דלא כאביי ורק ממתני' פריך.

וידוע תי' הרב מבריסק בזה, דעצם היות הנר דולק בשבת גופה הוא העונג, אבל חובת הכנתו מער"ש שידלק בשבת היא כבוד השבת, שמכבדה קודם שנכנסת. ואמנם יישב הרב את הסתירה החזיתית אבל אין זה מניח את הדעת מ"ט במקומו בפרק ל' שסידר הרמב"ם את הדברים שהם משום עונג לא כלל עמהם את נר דלוק בשבת. וצ"ע בזה כי הרמב"ם בפירושו הבחין בין קטגוריות אלו של כבוד ועונג וממילא יצר סתירה בהקשר של הדלקת הנר. והנה סתירה מעין זו מצינו ג"כ על דברי התוס' דידן, שהרי הם כתבו דהחובה שיהיה הנר במקום הסעודה היא משום עונג, ולכאן אי"ז מתיישב עם לישנא דר' ישמעאל דמתני' דאמר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת, ומפורש דהוא משום חסרון כבוד ולא משום חסרון עונג. ויתירה מזו מצינו בפירושו בפסחים (נג ב') דעיקר חיוב ההדלקה הוא משום כבוד שאמר רשב"א יוה"כ שחל להיות בשבת, אף במקום שאמרו שלא להדליק מדליקין מפני כבוד השבת. ומבואר להדיא דזהו טעם חובת ההדלקה.

והיה אפשר לומר שיש הבדל בין חיוב ההדלקה הרגיל, הוא המבואר כמתני' דנשים מתות, והוא משום כבוד השבת ולכן חמור עונשו כ"כ, אבל החיוב שחידש רבא והוא שמצוה על האדם לשהות בשבת במקום הנר עליו כתבו התוס' שהוא משום עונג. אבל זה בורכא, דהלא הטעם דאין מדליקין בעטרן הוא משום שע"י שריחו רע יניחנו ויצא ולא יאכל במקום אורה, ועליה וקאמר ר' ישמעאל מפני הכבוד. ואיך כתבו התוס' 'משום עונג' על דין זה עצמו.

ושמעתי רוצים לדחוק בזה ולומר, דבאמת הא דאין מדליקין בעטרן הוא משום "כבוד השבת", והיינו דכיון שריחו רע אין זו דרך כבוד להדליק בו נר לשבת, ודין זה עומד לעצמו בלי שייכות כלל לכך שא"א לשהות במקום הנר. ורק רבא הוסיף טעם חדש "שמא יניחנו ויצא", וע"ז נתקשה אביי דיצא ומה בכך, והשיב רבא שאני אומר הדלקת הנר חובה - היינו בסעודה ומשום עונג, ולכן יש בעיה אחרת בעטרן. והרווחנו בזה דאביי לא נתקשה בדין המשנה מ"ט אין מדליקין בעטרן כי גם הוא ס"ל דיש בזה חסרון כבוד משום שריחו

רע, אלא דווקא אטעמא דשמא ייצא הוא דקשיא ליה. אמנם זה דחוק מאד בגמ', דא"כ ב' סיבות הם לא להדליק בעטרן, והו"ל לרבא לשנויי על קושיית מאי טעמא: משום שריחו רע, ועוד, שמא יניחנו וייצא. ומדלא קאמר הכי אלא מתוך שריחו רע שמא יניחנו וייצא, משמע דאין טעם אחר מלבד זה.

ולכן נראה בדעת התוס' דלא עשו כלל הבחנה בין כבוד לעונג ולשוונות מתחלפים בעלמא נינהו, ועיקר המקור של הרמב"ם דתרי חיובי נינהו הוא מקרא דישעיה "וקראת לשבת עונג" ו"לקדוש יי מכובד" אבל באמת מקרא אחד הוא, ואין שום מניעה להבין הכל כחיוב אחד של כבוד ועונג, ולא מצאנו לתוס' שהקפידו על חילופי השמות הללו. והמעייין במשנה ברורה בכל סי' רסג יווכח שגן הוא אינו מקפיד בזה ופעמים שהוא אומר עונג ופעמים כבוד דו"ק ותשכח.

ד.

עד עכשיו השתדלנו להעמיד דבאמת אין שום חיוב מיוחד המתייחס דווקא לסעודה, אלא הוא דוגמא בעלמא לחובתו לקיים מעשיו וצרכיו במקום הנר, אבל אין חילוק מהותי בין צורך דסעודה לשאר צרכים.

וכן נוטה ג"כ פשטות לשון הרמב"ם ריש פרק ה', שהרי כתב שאם אין לו מה יאכל שואל על הפתחים וקונה נר, ובפשוטו כיון שאין לו מה יאכל הרי אין הנר לצורך האכילה, וגם אחר שקנה את הנר אכתי אין לו אוכל, ודמי להדלקת יוה"כ ומוכח ברמב"ם שחובת נר אינה דווקא לאכילה.

ואמנם הפוסקים (סי' רסג ס"ב, מג"א ס"ק ד, מ"ב ס"ק ט) מיאנו לפרש כן ברמב"ם, ונדחקו לפרשו או באופן דאין לו מה יאכל רק קודם שהוא מחזר על הפתחים, אבל בחיזורו הוא משיג גם צרכי סעודה וגם נר, או הדמכוון דאין לו כדי כל צורך אכילתו אבל יש לו מעט פת לקיום חובת סעודה העיקרי.

ויש שתי הבנות אפשריות לגבי מה שהכריח אותם לדחוק כן. האחת משום שסברו שעיקר חובת נר היא לצורך הסעודה דווקא, וכמשמעות

התוס' והמרדכי ועוד ראשונים, ולכן לא מסתבר להו דיתחייב בנר גם כשאין לו אוכל, ולפי זה נצטרך לומר דנר יוה"כ שחל בשבת אין חובה לשאול עבורו על הפתחים.

אבל המעיין במג"א יראה שהפריע לו עניין אחר לגמרי. שממשמעות הרמב"ם נראה שבפרוטה הראשונה שמשיג מחוייב לקנות נר אפי' אם אין לו מה יאכל, וע"ז וכתב המג"א דזה א"א דהרי חובת סעודה שהיא מה"ת בודאי קודמת לחובת נר, ולכן בע"כ דלאו דווקא שאין לו מה יאכל כלל, אלא שיש לו פת ואין לו שאר צורכי סעודה, ודו"ק.

ה.

והנה לעיל (כג ב') איתא, אמר רבא פשיטא לי וכו' נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו, ע"כ. והקשה ע"ז הרשב"א וז"ל, תמיה לי דהא ודאי נר ביתו לצורך סעודה קאמר, ואם כן למה ליה משום שלום ביתו תיפוק ליה משום דאפשר לו לקיים את שתיהם דמקדש אריפתא, עכ"ל. והיינו דכיון דמייירי ביש לו סעודה - שהרי חובת נר ביתו היא במקום סעודה, א"כ מה הצד לומר שיין לקידוש עדיף על נר, והרי קידוש שפיר יכול לעשות גם על פת.

ולכאורה דברי הרשב"א תמוהים דמנין לו שיש לו פת אולי אין לו שום דבר כלל ורק פרוטה אחת או לנר או לפת או ליין. ואין כוונתו כהמג"א דכיון דחובת סעודה בפת דאורייתא בודאי קודמת היא לשאר החיובים, דא"כ אי"ז שייך לכך שנר ביתו הוא לצורך סעודה, גם אם היה לצורך כל דבר אחר עדיין מצוה להקדים את הסעודה לנר לפי שסעודה מדאורייתא ונר רק מדרבנן. ובע"כ דסבר הרשב"א שאין חובת נר בשבת אלא לצורך אכילת הסעודה, ולכן הקשה מממה נפשך אם יש לו סעודה הרי יכול לקיים בה קידוש היום, ואם אין לו במה לסעוד לא רמיא עליה כלל מצוות נר ביתו. אמנם דבריו צ"ע בזה הן מגמרא פסחים (נג ב') שהבאנו למעלה וכו"ש בן אלעזר קי"ל דיום הכיפורים שחל בשבת יש בו חובת הדלקת הנר אע"ג דאין

בו אכילה ושתייה כלל, ופירש הגר"א בסי' תרי דטעם הדלקה משום שלום ביתו שלא יכשל בעץ ואבן ומבואר דיש חובת נר גם בלא סעודה. וביותר קשה כמו שכבר תמהנו למעלה מניין הסברא הזאת לחבר בין הנר לסעודה שהרי בגמ' לא הוזכר כלל לקשר ביניהם.

ושמעתי סברא בזה מה"ר יהודה וייסברג והריני כותבה בתוספת ביאור. דהנה כבר ביארנו למעלה שמה שהתווסף בדברי רבא "הדלקת נר בשבת חובה" יותר ממה שמבואר במתני' דסוף פירקין דהנשים מחויבות להדליק נר, שמלבד החובה לקיים את מצוות ההדלקה [אותה למדנו ממתני'] מוטלת חובה על האדם לשהות רק במקום המואר כדי לקיים עונג שבת ולשמור על שלום ביתו. והנה חובה זו חלה על אותם פעולות שהאדם עושה בשבת לצורכי עונג השבת וכבודה, ודינו הוא לעשות את אותם הפעולות באופן של נר דולק במקום המצא וזהו כבוד השבת ועונגה ושלום נפשו.

וממילא בזה היתה סברת הרשב"א, דלא שייך שתהיה חובה לעשות עניין מסוים דווקא לאור הנר, בלא שהפעולה עצמה תהא מוטלת על האדם בתור חובה. ולכן א"א לומר למשל שחובת נר היא בזמן הדרשא, שהרי הדרשא עצמה אינה חובה וכן כל דבר אחר, והדבר היחיד שהוא מצוה וחובה גמורה משום עונג שבת הלא הוא סעודת השבת עצמה, וממילא סבר הרשב"א בפשיטות שאם מדברים על נר החובה בהכרח שמייחסים אותו לזמן הסעודה שהיא היא העינוג המחויב מן הדין.

ולגבי הדלקת יוה"כ שהקשינו, כבר כתב התהלה לדוד שחובה זו היא דרגא פחותה יותר, ועליה היה פשיטא לרשב"א שלא היתה הגמ' מסתפקת שמא היא עדיפה על קידוש היום, כי הכלל כמו שביארנו שמצוות הנר כרוכה במצוות העונג הקיימת ובה קיימת החובה הגמורה, ואילו הדלקת הנר לצורך שאר פעולות, או בשבת שחל בה יוה"כ"פ, הגם שגם הדלקה זו חובה היא, אבל ודאי אינה משתווה לחובת קידוש היום.